ISSN: 0169-5819

ONS MARKENBOEK

Gorssel, april 1986
4e jaargang, no. 2

ONS MARKENBOEK
is een uitgave van de Oudheidkundige Vereniging
De Elf Marken in de gemeente Gorssel.

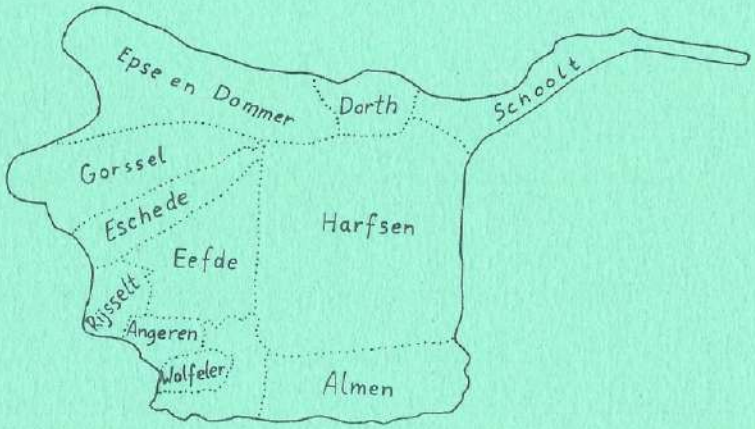

Deze vereniging werd opgericht op 27 september 1983, en heeft ten doel "de beoefening van de geschiedenis in het algemeen en in het bijzonder die van de gemeente Gorssel, waaronder mede wordt begrepen het grondgebied van de gehele, huidige en vroegere, burgerlijke gemeente Gorssel".

Het bestuur wordt gevormd door de leden:
Voorzitter : H.J. Jansen, Bargeweg 16, Eefde (tel. 05750-40785)
Secretaris : N. van Wijk, Hassinklaan 29, Epse (tel. 05759-1394)
Penningmeester: J. Bakker, Laakweg 6, Almen (tel. 05751-620)
Leden: J.P. Dijksman, Blauwedijk 10, Almen
A. Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
W. v.d. Kamp, Lochemseweg 38, Epse
Mw. J.W. Lubberding-Braakman, Lochemseweg 147, Harfsen
J. Nijenhuis, Zutphenseweg 164, Eefde
J. Pasman, Heideweg 14, Harfsen
A.M. de Ruiter, Joppelaan 14, Gorssel
en als adviseur treedt op de heer
J. Eefting, archivaris gemeentehuis Gorssel.

ONS MARKENBOEK

4e jaargang, no. 2, april 1986

INHOUD

blz.

Namens het bestuur en de redactiecommissie 2/4

Grooterkamp
door M.M. Doornink-Hoogenraad 5/15

Met de bode op stap
door H.J. Jansen 16/22

De waardelen van de eigengeërfden
door W.R. Muller 22

U vraagt ...
door W.R. Muller 23/24

Algemene Ledenvergadering op donderdag
15 mei 1986 in De Roskam te Gorssel.
Aanvang 19.30 uur.

Agenda:
1. Opening
2. Notulen van de vorige ledenvergadering
3. Ingekomen stukken
4. Jaaroverzicht secretaris
5. Jaaroverzicht penningmeester
6. Verslag van de kascommissie en benoeming van een nieuw lid dezer commissie
7. Bestuursverkiezing
   Aftredend zijn: mevrouw J.W. Lubberding-Braakman (Harfsen) en de heren H.J. Jansen (Eefde), J.P. Dijksman (Almen) en A. Hoekstra (Gorssel). Allen stellen zich herkiesbaar.
   Als bestuurslid voor Joppe wordt voorgesteld de heer J.H. Goorman. Namen van eventuele tegenkandidaten kunt u vóór 1 mei melden bij de secretaris.
8. Rondvraag
9. Pauze
10. Lezing met dia's door de heer Piepenbroek uit Wilp. Het geheel handelt over de kerk in Wilp en slot Nijenbeek.
11. Sluiting

MEDEDELINGEN VAN DE REDACTIECOMMISSIE

In verband met ziekte van de heer J. Eefting kunnen we tot onze spijt nog niet publiceren het verslag over het ontstaan en de verdere geschiedenis van de dorpen Eefde en Epse.

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

1. De vereniging "Gelders Contact" overweegt, bij voldoende belangstelling, een cursus voor archiefonderzoek te beginnen.
   Mogelijk zijn er leden van onze vereniging, die belangstelling voor een dergelijke cursus hebben. Mocht u geinteresseerd zijn, dan kunt u bij de secretaris nadere informatie verkrijgen.
2. Eindelijk is het bestuur er in geslaagd een expositieruimte te vinden voor de binnengebrachte oude gebruiksvoorwerpen e.d.
   Van de Stichting "Ons Huis" te Almen hebben we de bovenzaal van hun gebouw kunnen huren. De bedoeling is, nog in de loop van dit jaar (hopenlijk in juni a.s.) de tentoonstelling te openen zodat men in de zomermaanden in de gelegenheid zal zijn het een en ander te bezichtigen.
   Mocht u voorwerpen in bruikleen willen afstaan, dan kunt u dit melden bij de voorzitter of secretaris.

JAARVERSLAG

mei 1985 tot mei 1986

Het bestuur vergaderde in genoemde periode zes maal, terwijl het dagelijks bestuur regelmatig contact onderhield en diverse plannen en ideeën verder uitwerkte.

Het aantal leden is in de loop van het verenigingsjaar gestegen van 314 tot 352, zodat we mogen constateren, dat de belangstelling voor de historie en in het bijzonder voor die van onze gemeente toeneemt.

Dit blijkt ook wel uit het aantal deelnemers aan de door de heer H.J. Jansen gegeven cursus "Ken uw Gemeente". De vier cursusavonden, gehouden in De Roskam, werden door gemiddeld ruim 40 leden bijgewoond en men hoopt op een vervolgcursus. Van het geheel is een stencil verschenen, dat ook door niet-deelnemers aan de cursus kan worden aangeschaft. Ook van buiten onze gemeente meldden zich leden.

De redactiecommissie, bijgestaan door mevrouw Bakker uit Almen, verdient alle lof voor de samenstelling en verzorging van "Ons Markenboek". We hopen, dat in het komende jaar het aantal schrijvende en artikelen inzendende leden zich zal uitbreiden. In de samenstelling van de redactiecommissie kwam per 1 januari 1986 een wijziging. De heer W.R. Muller, een stuwende kracht, verliet helaas de commissie en werd vervangen door de heer H. Meedendorp. Onze vereniging is de heer Muller veel dank verschuldigd.

Lezingen (met dia's) werden gehouden in Almen (Ons Huis), Eefde ('t Jolink) en Epse (De Pessink). Voor deze avonden, verzorgd door de heren Jansen en Eefting, was de belangstelling bijzonder groot

Medewerking werd verleend (in de vorm van dia's) bij het 75-jarig jubileum van S.V. Epse. Deze dia-middag was speciaal voor 65-plussers, verder aan de plaatsing van een "markepaal" op landgoed Joppe en aan de feestavond gehouden door Plaatselijk Belang (Harfsen) bij de plaatsing van naamborden "Kring van Dorth".

Voor de in augustus 1985 gehouden fietstocht langs historische plekjes in de marke Almen was ondanks het minder fraaie weer veel belangstelling.

't KAMPER

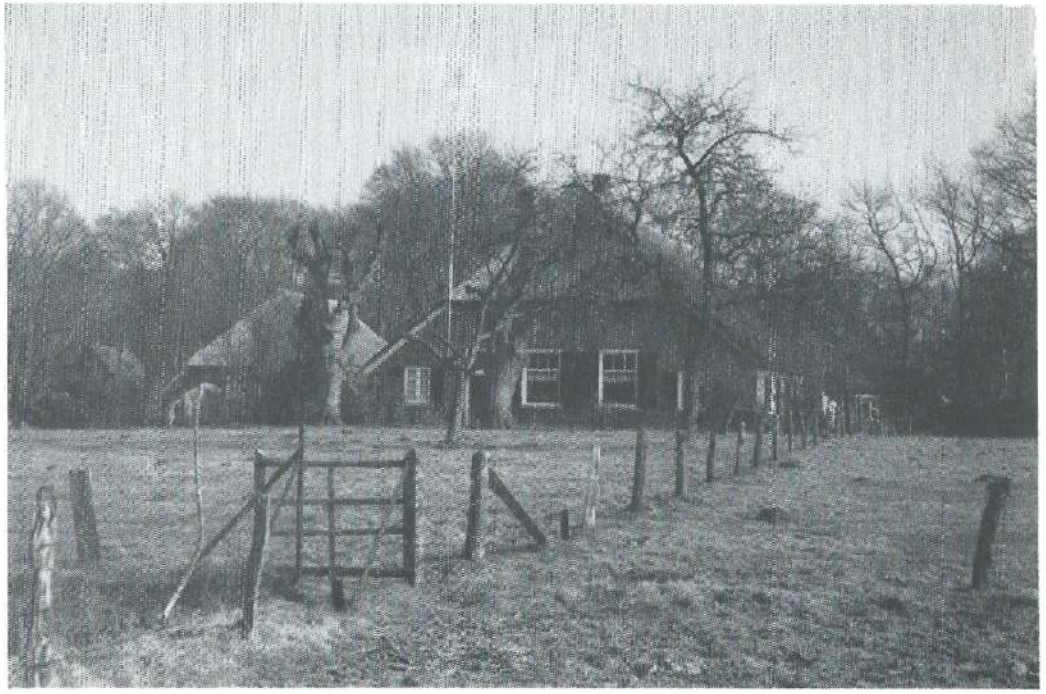

Eén van de weinig overgebleven boerderijen aan de oostkant van Gorssel is "'t Kamper"; de huidige eigenaar is de heer H.J. Dommerholt, Kamperweg 7.

Het volgende artikel van mevrouw M.M. Doornink-Hoogenraad te Zutphen gaat in op het goed Grooterkamp, dat in vroeger eeuwen mede de plaats van het huidige "'t Kamper" bepaald heeft.

GROOTERKAMP

M.M. Doornink-Hoogenraad

In het artikel "De klokken van de kerk te Gorssel" (Ons Markenboek, 1e jaargang no. 1) noemt de schrijver het goed Grooterkamp, in 1632/1633 eigendom van Gosen Buyninck, die een behoorlijke som geld bijdroeg aan de kerkrestauratie van die jaren. Over dat oude Gorsselse erve en de nog oudere Zutphense familie Buyninck (of Bueninck) is niet alleen in de archieven van de gemeente Gorssel, maar ook in die van Zutphen wel het een en ander te vinden. Een stamboom van dit geslacht Buyninck, dat na de Hervorming Rooms-katholiek bleef, tot rijkdom en aanzien kwam en tegen het eind van de 18e eeuw uitstierf, is meegedeeld door mr. A.P. van Schilfgaarde in het tijdschrift "De Nederlandsche Leeuw", jaargang 1958, kolom 533 en volgende.

In 1419 wordt een Geryt Buninges genoemd in het archief van de Zutphense St. Antoni Grote Broederschap, en omstreeks het midden van de 15e eeuw komt een Henrick Bunynck voor in de stedelijke rekeningen van Zutphen, omdat hij een bijdrage in geld aan de stad geeft om er haar "soldeners" (soldaten, de stedelijke weermacht dus) mee te betalen, en omdat hij een stuk van de stadsmuur, waartegen zijn huis gebouwd is, moet onderhouden.

Het is in het jaar 1462 dat het goed Grooterkamp voor het eerst in de Zutphense archiefstukken verschijnt; het heet dan Harrekamp of Haerkamp, soms ook Herle- of (H)Erkamp, en het ligt in het kerspel Gors(s)el, buurschap "Eysschede". Bezitters

zijn dan een zekere Jacob Bungener en zijn vrouw Fenne, die er in dat jaar een jaarrente uit verkopen aan (dwz. een hypotheek op nemen van) de genoemde St. Antoni Grote Broederschap, een geestelijk gilde dat zich vooral de armenzorg tot taak had gesteld en veel geld had te beleggen. Blijkbaar zaten Jacob en Fenne er financieel niet al te best voor, want vijf jaar later verkochten ze weer een rente uit Harrekamp, en nu aan Gerit Bueninck, mogelijk een kleinzoon van de eerder genoemde Geryt. In deze akte van 1467 wordt het goed omschreven als "vrij, edel en eigen", wat inhoudt dat het volledig eigendom was en geen leengoed. In 1481 nemen Jacob en zijn vrouw nog eens een hypotheek op hun erve Harrekamp, en in deze akte staat bij de vermelding van de ligging in kerspel Gorsel en buurschap Eschede geschreven dat het goed ligt "met allen syden end eynden an der heyden", dus op de Gorsselse heide in de oorspronkelijke uitgestrektheid en te midden van woeste grond. Dit wijst er op dat Haarkamp de eigenlijke vorm en betekenis van de naam zal zijn geweest: een ontginning of kamp (afgepaald en omheind stuk bouwland) in de "haar" (met struikgewas begroeid, ruig heideveld).

Nadat het goed zo driemaal bezwaard was en de rente blijkbaar niet betaald, werd in 1485 namens de St. Antoni Grote Broederschap en andere schuldeisers beslag gelegd, gevolgd door een gerechtelijke verkoop, en enkele jaren later blijkt een Herman Bueninck Geritszoon te Zutphen eigenaar van de bezitting te zijn. Op zijn naam staat Haerkamp dan ook in het uit 1494 daterende, belangrijke register van pondschatting (grondbelasting) van alle goederen in het Kwartier Zutphen; het goed schijnt nu in tweeën gesplitst te zijn. Als Herman in 1508 overleden is, zijn twee zoons zijn erf-

genamen, en daarmee blijft de bezitting drie eeuwen lang in de familie Bueninck, waarvan vier opeenvolgende generaties - niet weinig verwarrend - de naam Gosen dragen, al noemen de latere stamhouders zich met het stijgen van hun sociale peil liever Goswin of in het Latijn Gosuinus.

Een droevige geschiedenis deed zich in 1523 voor met een Thomas Bueninck, waarschijnlijk evenals de eerste Gosen een zoon van Herman. Toen hij zijn paard liet drinken buiten de Zutphense Hospitaalspoort, verdronk hij daarbij zelf. Volgens oude gewoonte verviel het dier, dat de dood van zijn meester had veroorzaakt, aan de overheid. Dus werd het door het stadsbestuur van Zutphen op grond van "onser stat recht ende privilegien" op stal gezet en naderhand voor een bedrag van 20 guldens verkocht.

Twee jaar later trouwde Gosen (I); het zal geen toeval geweest zijn, maar een herinnering aan het jammerlijk omgekomen familielid, dat hij en zijn vrouw hun eerste kind, een dochtertje, de naam Thomas gaven. Bij zijn tweede huwelijk, in 1543, "bekende" Gosen volgens stadsrecht voor schepenen van Zutphen aan zijn vier kinderen Thomas, Herman, Henricka en Mechtelt het erfdeel van hun overleden moeder. Die erfenis bestond uit de helft van zijn bezit: behalve een huis en hof in Zutphen omvatte dat in Gorssel de erven Groot en Kleyn Erkamp - de Haerkamp is dus inderdaad gedeeld en dat blijft verder zo - Ten Velde, Ten Kolcke en Middeldorp (of Blasergoed), en verder nog land onder Wilp bij de Nijenbeek. Bovendien krijgen de kinderen 100 goudgulden ineens. Ten Velde, Ten Kolcke en Middeldorp waren oude erven, die al in de tweede helft van de 14e eeuw worden genoemd als bezittingen van de proost van St. Walburg in

Zutphen, en namens deze hoge geestelijke heer in erfpacht werden uitgegeven tegen een jaarlijks bedrag in geld en een deel van de opbrengst aan rogge.

Ook uit Gosens tweede huwelijk werden kinderen geboren, onder wie een zoon Gosen (II). Van hem lezen we in 1576 waarmee hij zijn brood en het familiekapitaal verdiende: hij was "syns hantwercks eyn vasbender" (vatebender), dus een kuiper. Evenmin als zijn voorouders zal hij zijn Gorsselse erven bewoond hebben; hij verpachtte ze en had er misschien een "heerencamer" voor tijdelijk verblijf. Het valt trouwens op dat volgens de genoemde pondschattingslijst van 1494 verreweg de meeste erven in Gorssel, Epse en Dommer, Almen, Harfsen, Eefde en Rijssel in handen waren van eigenaren in Deventer en Zutphen; er waren hier blijkbaar toen weinig eigenerfde boeren.

Akten uit de 17e eeuw tonen aan dat de Buenincks hun Gorsselse eigendommen gedurig hebben uitgebreid, zodat ze tenslotte tot de belangrijkste grootgrondbezitters behoorden. Een opgave uit 1611 van Gosen's (II) bezittingen - waarin dan ook familieleden Smeynck enige rechten hebben - noemt behalve Groiterkamp en "Kleyn (H)erkamp", twee kampen land genaamd de "Brinckerkempe", de hofstede Ten Klocke, de Buenincksskamp bij de Gorsselse kerk, drie koeweiden waarvan één op de Escheder weerd, en rechten in de Gorsselse weerden en "int Gorselsche Lo(h)o", alles gelegen in het kerspel Gorsel. Een zuster van Gosen (II), Truyken Buenings, had twee jaar tevoren aan Gosens toen nog onmondige zoon Gosen (III), met wie de ongetrouwde tante Truyken blijkbaar veel ophad, haar hele aandeel in het familiebezit geschonken. Uit de schenkingsakte valt te lezen dat Groiterkamp, Kleynerkamp en de twee Brinckerkampen alle een hofstede,

hof (tuingrond) en landerijen hadden; een van de Brinckerkampen lag in de buurschap en mark Eschede en grensde achter aan Groiterkamp, de andere lag tegenover de kerk, dus noordelijker en in de mark Gorsel. Al deze erven hebben bovendien hun aandeel in de markegronden meegebracht. Het oudste markeboek van Eschede vermeldt dat Gosen (I) en zijn vrouw Willemken in 1550 een vierde deel van een waar in de mark van de markegenoten aankochten om daarop een kudde schapen te weiden. Met het recht tot "plaggen en torven" (turfsteken) werd dit aandeel "gelegd op" Groote Haercamp.

Een belangwekkende akte, die wat meer informatie geeft dan louter opsomming, is die van 1623. Op verzoek van Goswin (III) Bueninck, nu meerderjarig, getuigen Jan Driessen, Albert Rensinck en Warner Jans Coster, allen geboren in Gorssel en omstreeks 60 jaar oud, dat Goswins "bestevader", ook Goswin geheten (Gosen I), op Grootercamp een huis en schaapschot had en ten behoeve daarvan het Gorselse en het Eesterveld (de woeste grond in de marken) gebruikte met schapen, guste beesten, en om te "plaggen en torven". Hetzelfde gold voor Kleynercamp, de beide Brinckercampen en de "Colckenbongart" (Ten Kolcke), maar deze drie gebruikten alleen het Gorselse veld. Op het erve Ten Velde stond een huis en geen schaapschot, en dit erf gebruikte het Gorselse veld alleen voor plaggen en turfsteken. De huizen op Grootercamp en Kleynercamp hadden vroeger op een andere plaats gestaan dan in 1623; van het laatste huis waren in dat jaar de fundamenten nog op de oude plaats te zien. Het huis op Brinckercamp had aan het voorhuis een stenen gevel en stenen voet. Dit laatste, ook Klaphecke genoemd (niet te verwarren met het huis Klaphek in Eefde), was stellig

het nog bestaande Klaphekke aan de tegenwoordige Ravensweerdsweg. Van het huis op Ten Kolcke wordt gezegd dat het eertijds stond bij de wal om het Gorselse kerkhof.

Dat de bouwonderdelen van steen zo nadrukkelijk worden vermeld, wijst er op dat de overige gevels nog opgetrokken geweest zullen zijn in de levendige vakwerkbouw met wanden van vlechtwerk en leem. De schaapskudde had, zoals gebruikelijk, op het erf of elders haar eigen onderkomen; de beesten stonden vanouds in hun stal op de deel en dus in het huis (het "losse hoes", het hallehuis) zelf en daarover wordt dus in de akte niet gesproken.

Het goed Middeldorp wordt in deze stukken uit de 17e eeuw niet meer genoemd; een akte van 1630 geeft de verklaring daarvan. Goswin Bueninck (III) en zijn nicht, de burgemeestersweduwe Dercksken Smeyncks, die samen eigenaren van Ten Velde en Ten Kolcke zijn, laten dan getuigen dat in de afgelopen jaren veel land, ook van hun bezittingen, door de IJssel is "wechgespoelet", en van een erve Middeldorp hebben de getuigen naar hun zeggen nooit gehoord. Blijkbaar was dat dus toen al lang geleden in de rivier verdwenen.

In 1640 was er onenigheid over het erfgoed ontstaan tussen Goswin Bueninck (III) en dr. Johan Ruyter, een familielid en geloofsgenoot, die ook optrad namens de bovengenoemde verwanten Smeynck. Zij maakten aanspraak op een deel van het grondbezit en de rechten van Goswin in Gorssel en elders; hij kwam daartegen met succes in verweer. Maar hoewel de uiteindelijke afloop van de rechtszaak niet duidelijk is, blijkt uit het kohier van verponding (grondbelasting) van 1646, dat Ruyter toch iets bij zijn "neve" Goswin had weten te bereiken; Kleynercamp is dan eigendom van dr. Ruyter, en de Groote Brinckercamp met verscheidene andere lande-

rijen zijn gezamenlijk bezit van Ruyter en Bueninck. Grootercamp wordt in het kohier omschreven als een goed waarop rogge wordt verbouwd en dat 19 mud oplevert; het omvat verder zeven koeweiden, tuingrond en akkermaalshout, brengt aan geldpacht 34 daalders op en wordt getaxeerd op ruim 168 guldens belastbare waarde. Daarmee was het een van de grootste erven van Gorssel.

Deze Goswin Bueninck, die ook in Eefde bezittingen had, nl. de erven Wilsinck en Lange Norden, was in 1635 en volgende jaren markerichter van Gorssel, wat zijn positie daar wel duidelijk maakt. Hij trouwde met een vrouw van adel, en kocht en bewoonde met haar een van de aanzienlijkste huizen van Zutphen, het oude Lerinckshuis aan het Oudewand.

Hun oudste zoon, Goswin (IV), die zich "de" of "van" Bueninck ging noemen, zocht het nog wat hoger op en kocht in 1658 het adellijke huis Eerbeek op de Veluwe van de graaf van Limburg-Bronckhorst-Stirum. Toen zijn oudste zoon deze bezitting in 1681 van hem erfde, kreeg de tweede, Jacob Cornelis, Grooterkamp en andere Gorsselse goederen, maar hij verkocht in 1705 Grooterkamp aan zijn neef Herman Hendrik van Bueninck, die de titel "jonkheer" voerde. Het is mogelijk dat deze Herman wel op Grooterkamp heeft gewoond, want hij is vier jaar later in Gorssel overleden. Een van zijn zoons, Marcel Aloysius baron van Bueninck, erfde Grooterkamp; hij was de laatste mannelijke afstammeling van de Buenincks. Kinderen had hij niet; de meesten van zijn broers, zusters en andere verwanten leefden en stierven in Duitsland, ongetrouwd en in Rooms-katholieke geestelijke functies. Zodoende vererfde Grooterkamp - van andere Buenincksgoederen wordt dan al niet meer gesproken - op twee freules

van Dorth tot Medler, dochters van een zuster en zwager van Marcel, en hun erfgenamen.

Nadat Grooterkamp enkele jaren eigendom was geweest van het echtpaar Ten Velde-Lankhorst werd de boerderij met omliggende gronden in de jaren '30 van de vorige eeuw aangekocht door Frederik Christiaan Colenbrander, koopman, lid van de municipaliteit van Gorssel en later gemeenteraadslid van Zutphen, sedert 1799 eigenaar van het huis Eschede en daarmee erfmarkerichter van de mark Eschede. De landerijen, die toen nog bij Grooterkamp behoorden, lagen blijkens 19e-eeuwse kaarten aan weerszijden van de Kamperweg en de weg die sedert 1951 Lindeboomweg heet, maar vroeger van de Dortherdijk af ook de naam Kamperweg droeg. De naam Grooterkamp staat op deze kaarten doorgaans aan de oostzijde van de Kamperweg, en het zo aangeduide terrein maakt blijkbaar nog deel uit van de eertijds zo uitgestrekte "Gorsselsche Heide". Op de oudste kadastrale kaart van Gorssel, uit het jaar 1832, is te zien hoe veel en hoe grote stukken heide daar toen nog lagen. Een merkwaardig patroon vertonen de aaneengesloten langgerekte percelen heide die links en rechts van de oude Kamperweg tot westelijk van de weg Zutphen-Deventer doorliepen, een heidegebied waar de Flierderbeek zich doorheen slingert en dat in later jaren geleidelijk is bebost.

Het is ook op de kadasterkaart van 1832 dat de naam Grooterkamp voor het eerst duidelijk staat bij de boerderij aan de Kamperweg no. 7, die nog niet lang geleden "Groot Kamper" en nu "Kamper" heet. Ligt die boerderij nu op de plaats waar in vroeger eeuwen de behuizing van Grooterkamp stond? Zeker is dat niet, gezien de mede-

delingen in de bovengenoemde akte van 1623 over herbouw van de oude hofsteden op andere plaatsen. Maar sedert 1832 is het huis dus niet meer verplaatst.

Een vraag blijft of de oude Kamperweg zijn naam heeft gekregen naar het uit de middeleeuwen stammende goed Haerkamp, waarheen en waarover hij eertijds liep.

Bronnen:
Gemeente-archief Gorssel
Gemeente-archief Zutphen
J.J.S. Sloet, Geldersche markerechten II ('s Gravenhage 1913)
J. de Graaf, Uit Gorssels verleden (Deventer 1926)
J. de Graaf, de Marke van Eschede ("Archief" 1949 III-4, blz. 327 e.v.)

Mijn bijzondere dank aan de heer J. Eefting, archivaris van de gemeente Gorssel, voor zijn hulp bij dit onderzoek.

Toelichting op kadasterkaartje van 1848 (blz. 15)

"Grooterkamp" ziet u rechts onder aan de huidige Kamperweg liggen. Daarboven ligt "'t Reuvekamp", waar thans een nieuwbouwwijk naar is vernoemd.
Aan de straatweg naar Zutphen ligt "Smit". Hiernaar is de nieuwbouwwijk Smitskamp vernoemd.
De Joppelaan staat beschreven als "Dortsche weg of weg van Gorssel naar Dorth". (De eerste keer Dort zonder en de tweede keer met "h").
De onverharde Veldhofstraat had toen ook al de naam van "straat".
Verder zijn o.m. duidelijk aangegeven de kerk, met rondom de diverse percelen grond en "De Roskam".

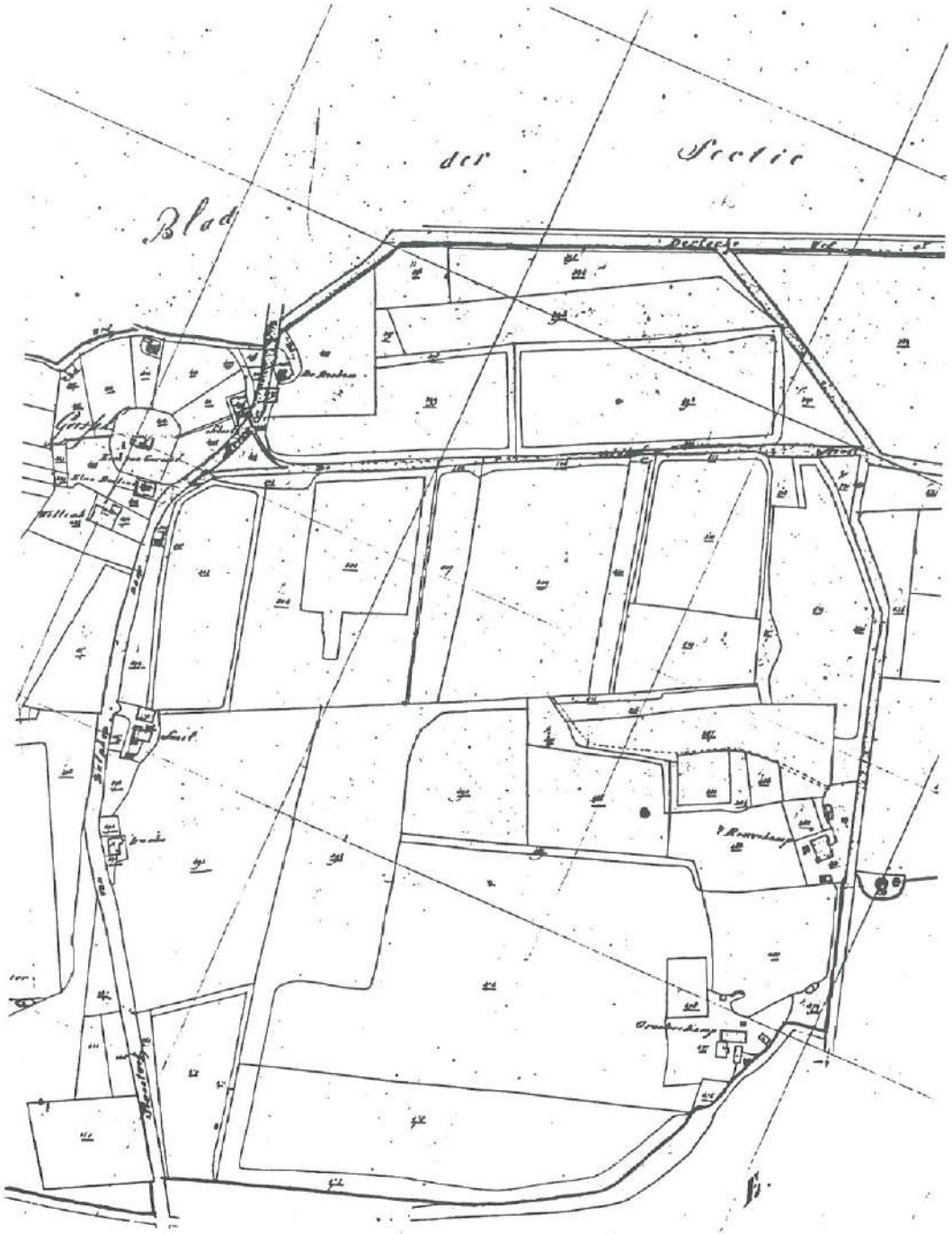

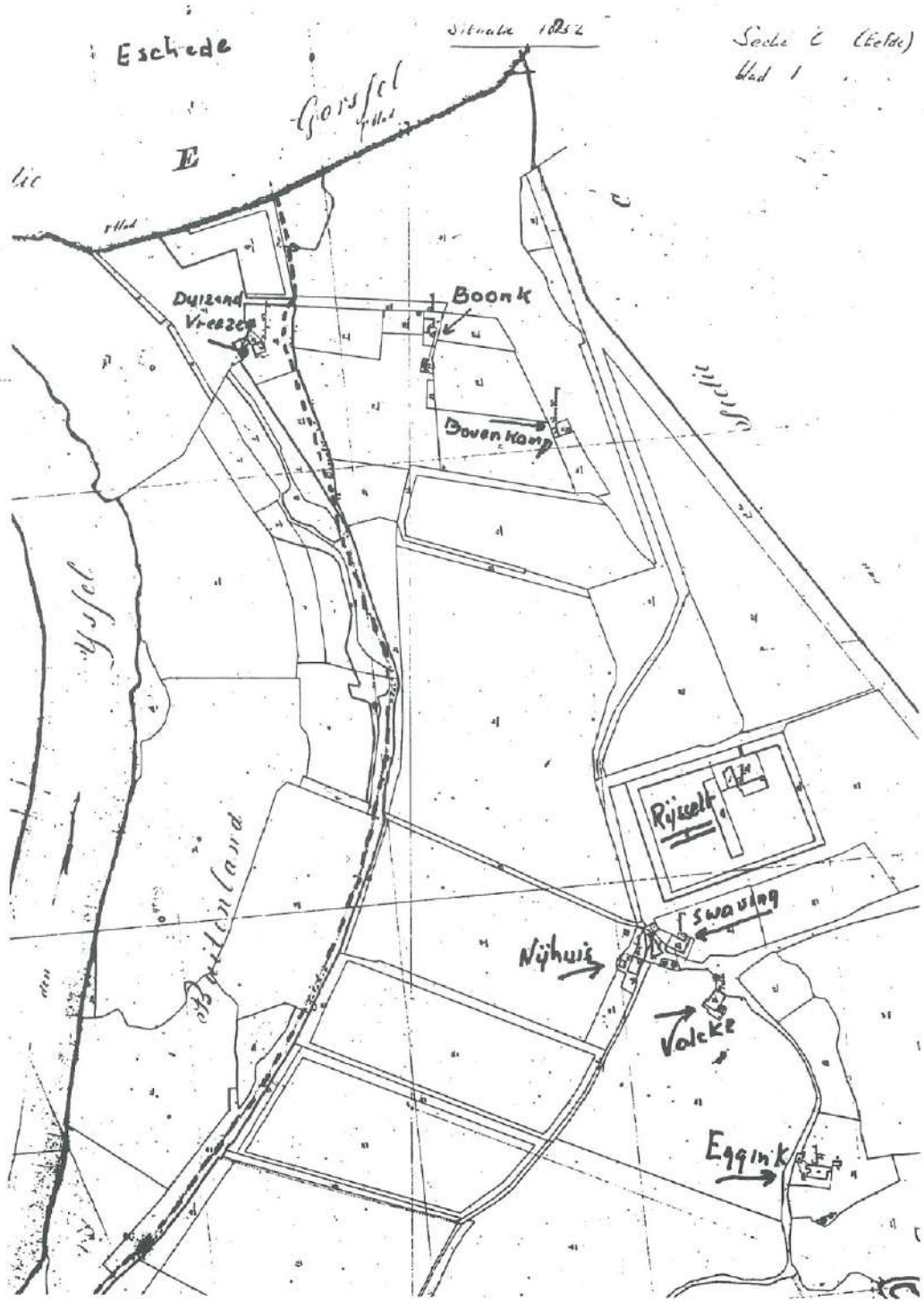

Met de bode op stap in 1817

H.J. Jansen

In 1817 werd de bodeloop van Zutphen naar Deventer vv aanbesteed. Het was de heer Trelker die deze dagelijkse wandeling van Zutphen naar Deventer en terug wilde maken voor een inkomen van f. 400,-- per jaar. Hij moest daarvoor vroeg uit de veren, want zijn vertrek werd vastgesteld op vier uur in de morgen. Hij mocht daarbij niet treuzelen, want de gehele route diende hij in de tijd van drie uren af te leggen. Bovendien ging de route niet over de tegenwoordige rijksweg tussen beide steden, want die was er in 1817 nog niet en werd pas 10 jaar later aangelegd. Ook zou deze weg langer zijn dan de weg die onze heer Trelker liep, want hij nam natuurlijk wel de kortste weg.

Het is wel jammer dat we thans deze weg, of beter gezegd dit pad niet meer kunnen volgen, want in de loop van 150 jaren is er wel heel wat veranderd in de weg die door de bode gevolgd werd.

In 1817 was Zutphen nog een ommuurde stad en onze bode ging niet via de Nieuwstadspoort in de richting van de tegenwoordige Deventerweg, nee hij ging vóór deze poort links af de Deventerstraat in en ging aan de noordkant de stad uit in de richting van de tegenwoordige Marsweg en vandaar volgde hij het pad langs de IJssel in de richting van fort de Pol, dat op de grens van Zutphen en Eefde lag. Bij genoemd fort aangekomen stapte hij het brugje over de Polbeek over en had daarmee de gemeente Zutphen verlaten.

Door de aanleg van het Twentekanaal in de jaren dertig is het pad vervallen en ook fort de Pol is niet meer. Vroeger waren hier

ook de schietbanen, maar van dit alles is niets meer terug te vinden. Alleen de IJssel is gebleven.

Maar onze bode wist nog niets van een Twentekanaal en zodra hij de Polbeek was gepasseerd zag hij aan zijn rechterhand de boerderij/herberg de Lugte, het Eggink, het Nijhuis en het Valcke. Deze boerderijen zijn eeuwenoud en worden in de 13de en 14de eeuw al vermeld. Zijn pad voert hem tussen de IJssel en het Zwavink door en dan ziet hij de oude havezathe Het Rijsselt. Het Rijsselt of het Rislo is al bekend uit het begin van de 12de eeuw. Er was ook een marke Het Rijsselt en de hoofdhof zal waarschijnlijk de havezathe Het Rijsselt geweest zijn, hoewel ook wel eens is beweerd dat het Swavink de oudste en voornaamste geweest moet zijn. In 1817 was Het Rijsselt in ieder geval nog een herenhuis en het heeft eeuwen toebehoord aan de familie van der Capellen. Bij de verkoop aan de heer Suringar was het herenhuis reeds afgebroken en in 1851 is er Nederlandsch Mettray geopend.

Onze bode had daar nog geen weet van en liep zijn pad langs de IJssel verder en kwam daarbij langs het Capellenbos, waarachter de boerderij de Bovenkamp lag en iets verder Boonk.

Op de hoogte van de boerderij het Boonk, aan de IJsseldijk lag de herberg de Duizend Vrezen. In die tijd was de eigenaar van Boonk ook de eigenaar van deze schippersherberg. Het jaagpad liep er vlak langs en het was nog in de tijd van de zeilvaart en menig schipper moest met een lange lijn zijn schuit verder zien te krijgen als er niet kon worden gezeild. De schippersherberg is in de 2de helft van de vorige eeuw afgebroken en de eigenaar bouwde van het afbraakmateriaal een groepje van 5 woningen tussen de Quatre Brasweg en de Kloosterweg. Ook dit complex huisjes kreeg de naam van "de Duizend Vrezen", doch in de volksmond werd het "het Klooster" genoemd. Het heeft in

werkelijkheid niets met een klooster te maken gehad, maar toch heeft de gemeente Gorssel de zandweg aan de noordkant van deze huisjes de Kloosterweg genoemd.

Omdat de IJssel hier een grote bocht naar het westen maakte, ging onze bode de IJsseldijk af en liep rechtdoor over een beekje en had daarmee de grens van Rijsselt en Eschede overschreden en was nu in de marke Eschede aangeland en ging via de buiten brink naar het huis Eschede. Hij liep door de tegenwoordige Sweersingstraat langs het Busse, 't Wolferink, 't Ontyding naar het huis Eschede, dat toen bewoond werd door de heer F.C. Colenbrander, die sedert 1799 eigenaar was. In 1823 was het bewoond door Jhr. Leonard de Casembroot en in 1840 vestigde zich J. Sappius Graevestein, die op 23 december 1862 overleed, waarna in 1863 het huis grotendeels is afgebroken. De Hof te Eschede wordt al in 1046 genoemd. Veel is er niet meer van terug te vinden. Alleen het koetshuis bleef staan en werd boerderij en is thans bewoond door de familie Makkink. Iets verder ligt de boerderij Het Burgte of Dodink van de familie Tuitert.

Onze bode kon tussen deze boerderijen door naar Het Sweersing, dat inmiddels is afgebroken en niet meer terug is te vinden. Hij kwam dan langs Smeenk weer op de Gorsselse Enkweg uit. Ook kon hij rechts langs het Burgte gaan en kwam dan langs het Dijke bij de herberg De Muil of De Moyl. In deze herberg vergaderde de marke Eschede en in 1572 werd ze door de Spanjaarden in brand gestoken. Ook zouden in de boomgaard een groot aantal Zutphense burgers zijn opgehangen.

Van de Gorsselse Enkweg ging de bode de Domineesteeg in. De oude pastorie lag hier en is nog tot 1842 als pastorie van de Gorsselse kerk in gebruik geweest. De laatste predikant was ds. J. Coops. Naast de pastorie

lag de boerderij Ilbrink en iets verder op het eind van de marke Eschede lag Ewoldstede of Hekkert. Hier hing het hek van de marke Eschede en zo kreeg deze boerderij zijn dubbele naam.

Nu ging de route over de Enk en hij bevond zich nu in de marke Gorssel. Hij liet het dorp rechts liggen en ging via het Ravenest, ook een oude herberg, naar het Klaphek. Links lag het Frankengoed en de Bartelds-hofstede, waar de schoolmeester Mensink uit Epse woonde.

Bij het Walle ging zijn tocht weer richting IJssel via de IJsselduintjes nabij de Ravensweerd naar de zogenaamde Houtwal of zoals het toen heette het erve Dommerholt. Dit was een herberg/boerderij terwijl er tevens een voetveer was over de IJssel naar Wilp. De loswal aan de IJssel is ook al erg oud en werd gebruikt voor de aanvoer van turf en riet. Van hieruit verscheepte men hout en eek per schip naar verschillende bestemmingen. De oude eekschuur is bij de bevrijding op 11 april 1945 in brand geschoten en ook het erve Dommerholt en het café de Houtwal zijn in vlammen opgegaan. De herberg werd reeds genoemd in 1469.

Onze bode zal niet veel tijd gehad hebben om zich hier lang op te houden, want hij was nu half weg en moest op tijd in Deventer aankomen. Hij liep nu weer een pad langs de IJssel en bij de Dommerbeek kwam hij in de marke Dommer of Dummeren, zoals het vroeger heette. Sedert de 13de eeuw vormde deze marke één geheel met de marke Epse; men had ook één markerichter, nl. de heer van Dorth.

Bij zijn tocht zag onze bode de oude boerderijen het Kippe of Kipperman, Holterman dat in de middeleeuwen Sundercamp heette. Iets meer landinwaarts zag hij de Braeger, vroeger Breynger genoemd, het erve Beunk, waar het gemeenteraadslid uit die tijd woonde, namelijk

Evert Beunk. Deze was ook richter van Gorssel-Almen in de Franse tijd. Achter het erve Beunk zag hij de bossen van het Hassink maar zijn pad liep meer links langs de boorden van de IJssel richting de Lijstert en de stoevebelten langs de rivier. Hij belandde in de Kletterstraat, waar ieder huis als herberg werd aangemerkt, omdat deze weg deel uitmaakte van de oude Hessenweg, die zuidelijk van Deventer de IJssel kruiste. De moderne Hessenweg of A 1 gaat hier thans met een brug van oost naar west.

Onze bode ging echter niet naar de IJssel, maar nadat hij het Schöttelhuus en het Spinnewiel was gepasseerd ging hij richting Koerhuis. De laatste boerderij in Epse was het Noordinck of de Noord. Dit was ook een herberg en hier vergaderde de marke van Epse en Dommer. Als men tijdens zo'n vergadering wat wijn tekort kwam, dan haalde men dat bij de waard van het tolhuis aan de Koerhuisbeek.

Het Koerhuis was dus niet alleen een wachttoren aan de Gelderse zijde van Deventer, doch er was ook een herberg gevestigd. Boven op het Koerhuis was de wachtpost en bij onraad van Gelderse zijde werd er een vuur ontstoken, zodat men tijdig de poorten van de stad kon sluiten.

De Deventernaren hadden de Geldersen niet zo hoog en hadden dit ook tot uitdrukking gebracht op de zuidzijde van de toren van de grote kerk. Nog heden ten dage prijkt daar aan de Gelderse kant van de toren het woord: "Vigila" dat waakt betekent.

Zo kwam dan onze bode in Deventer aan en hij ging via het Fennenoord en de stadsweiden "de Töge" de stad in en naar wij hopen nog net op tijd. De klok op de waag had nog net geen zeven uur toen onze vriend de Brink overstak.

Of hij direct rechtsomkeert maakte is voor ons een vraag gebleven, maar we mogen wel

aannemen, dat hij na een tocht van drie uren over niet al te beste paden en wegen de inwendige mens zal hebben versterkt alvorens hij de terugtocht aanvaardde.

DE WAARDELEN VAN DE EIGENERFDEN

W.R. Muller

In Ons Markenboek en tijdens de diverse lezingen is reeds meerdere malen gesproken over de waardelen, de rechten die eigenerfden in de marken hadden op de aangrenzende ongecultiveerde gronden. Deze laatste konden zijn moerasstukken, broeklanden en vooral bossen en heide.

Waarom waren deze waardelen zo belangrijk, vooral toen de bevolking zich vermeerderde en de oppervlakte ongecultiveerde grond afnam?

Voor het boerenbedrijf in de middeleeuwen waren die ongecultiveerde gronden onontbeerlijk, omdat zij het rijshout nodig hadden voor koken en verwarming en het zwaardere hout voor huizen- en schurenbouw. De eikels waren nodig voor varkensvoer. De heideplaggen gebruikte men ook voor huizenbouw en voor bemesting en de heidegronden zelf voor schapenteelt. De broeklanden werden voor het weiden van het vee gebruikt, de moerasstukken voor stroo-winning. Ook kunnen nog genoemd worden paddestoelen, vruchten en kruiden uit de bossen.

Het aantal of de grootte van de waardelen, welke aan een boerderij verbonden waren, waren voor de eigenerfden dan ook zeer belangrijk voor hun bestaan.

U VRAAGT ...

Wat was/is eigenlijk precies een es, een enk en een kamp, woorden die zoveel in veldnamen voorkomen?

Diegenen, die uit deze streek afkomstig zijn, zullen het antwoord wel weten. Voor diegenen, die dat niet zijn, vermelden wij het volgende.

In Oost-Nederland had men oorspronkelijk twee hoofdgroepen van bebouwingswijze. De eerste was een vrij groot aaneengesloten complex van akkers. Deze noemde men een es of een enk, afhankelijk van de streek. De tweede waren de kampen, vrij kleine stukken grond, in het bos uitgekapt.

Op de es of enk lagen de akkers naast elkaar, meestal in de vorm van langwerpige rechthoeken, waarbij vaak geen duidelijke afscheiding waarneembaar was, ook niet wanneer de akkers aan verschillende boerderijen toebehoorden. Op een afstand gezien zag een enk er als één stuk land uit met hier en daar een veldweg. Dichterbij bekeken zag men een afscheiding door een diepere voor of stenen op de hoeken van de akkers.

Bij de es of enk bestond een zekere belangengemeenschap. Door de aaneengesloten ligging der akkers moest men vaak voor het ploegen, zaaien, oogsten etc. elkaars land betreden om de eigen akker te kunnen bereiken en men diende dus met elkaars belangen rekening te houden.

De kamp behoorde aan één eigenaar en enige belangengemeenschap tussen eigenaars ontbrak. De oppervlakte van een kamp was gering. Kenmerkend was de omheining, meestal van bomen en ook akkermaalshout.

Het verschil in landverdeling, enken of kampen, ontstond niet door verschil van karakter der bevolking, gevoel voor gemeenschapszin of neiging tot individualisme, maar werd veroorzaakt door de bodemgesteldheid, de oorspronkelijke begroeiing, door de gereedschappen die men had en door de soort gewassen welke men moest verbouwen om voedsel te verkrijgen.

De enkgronden zijn deels zeer oud. De akkerverdeling is in de loop der tijden sterk gewijzigd, enerzijds door deling bij erfenissen en anderzijds samenvoeging bij ruilverkaveling.

De kampen zijn van latere tijd. Dit is verklaarbaar, daar de eerste landbouwers een voorkeur gehad zullen hebben voor bestaande open plaatsen in de bossen, welke het gemakkelijkst te bewerken waren.

Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat een bepaalde vorm van verbouwing verbonden was aan een bepaalde stam (Saksen, Germanen, Kelten).

W.R. Muller

Bron:
Mensch en Land in de
Middeleeuwen door
B.H. Slichter van Bath

De redactiecommissie bestaat uit de leden:
Voorzitter: A. Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
Leden : N. Kuik, het Wilgert 8, Epse
H. Meedendorp, Elfuursweg 22, Gorssel

De vereniging kent leden en begunstigers.
De statuten en het register van leden en begunstigers liggen ter inzage bij de secretaris.
Het lidmaatschap bedraagt f. 25,- per jaar per gezin. Aanmelding voor het lidmaatschap kan geschieden bij de secretaris. Een lid kan zijn lidmaatschap eventueel opzeggen aan het einde van het verenigingsjaar met een opzegtermijn van 4 weken. Het verenigingsjaar loopt van 1 januari - 31 december.
Betaling van lidmaatschapsgeld of giften van begunstigers kan geschieden op de rekening van de vereniging nr. 3014.05.611 bij de Rabobank Almen, of op de postrekening van deze bank nr. 874220.
Ons Markenboek wordt kosteloos aan leden en begunstigers toegezonden. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de secretaris à f. 10,- per nummer.
Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de voorzitter van de redactiecommissie.
Gelieve bijdragen aan Ons Markenboek te zenden aan een der leden van de redactiecommissie, getypt, met grote regelafstand, en op één zijde van het papier, zo mogelijk met foto's. Men wordt verzocht zowel de naam van de schrijver als de bronnen, waaruit men geput heeft, te vermelden. Gewezen wordt op mogelijke auteursrechten bij het overnemen van artikelen uit bladen, tijdschriften etc., of gedeelten van boeken.
Getracht zal worden Ons Markenboek 4 x per jaar te doen verschijnen.